

Για τον Όμηρο, πρωταρχικό στοιχείο της δημιουργίας του κόσμου ήταν ο Ωκεανός και το θηλυκό αντίστοιχό του, η Τηθή. Στην Ιλιάδα (Ξ, 201) η θεά Ήρα λέει «Ωκεανόν τε, θεών γένεσιν, και μητέρα Τηθύν (Τηθή)», ενώ στους στίχους Ξ, 245 – 246 αναφέρονται «τα νερά του ποταμού Ωκεανού που από αυτόν ξεκινούν όλα». Όταν η διαδικασία της δημιουργίας περατώθηκε, ο Ωκεανός έπαψε πια να κοιμάται με την Τηθή. Μάταια, η θεά Ήρα προσπάθησε (καιρούς αργότερα) να τους κάνει να ξανασιμίσουν, επειδή «πολύ καιρό τώρα κρατιέται ο ένας από τον άλλο, από κρεβάτι και από έρωτα, γιατί έχει γεμίσει θυμό η ψυχή τους» (Ξ, 206 – 207).

Για τους Ορφικούς (τους οπαδούς της ορφικής διδασκαλίας), αρχή των πάντων ήταν η Νύχτα. Μια αρχαία θεά, την οποία και ο Όμηρος γνώριζε, μπροστά στην οποία ο Δίας ακόμα και τον θυμό του κατάπινε. Ο (ακόλουθος της Αφροδίτης) Έρωτας ομολογεί πως είχε πολλά να πάθει «αν δεν με γλίτωνε η Νύχτα που δαμάζει τους θεούς» (Ξ, 259) καθώς ο Δίας «από σεβασμό, δεν θέλησε να δυσαρεστήσει την γρήγορη Νύχτα» (Ξ, 261).

Η Νύχτα, κατά τους Ορφικούς, ήταν ένα μεγάλο μαύρο πουλί που ταίριαξε με τον άνεμο και, μέσα στην απέραντη σκοτεινιά, γέννησε ασημένιο Αβγό. Μέσα από το Αβγό βγήκε ο γιος του ανέμου, ο Έρωτας, θεός με χρυσά φτερά. Μέσα στο Αβγό υπήρχε ακόμα ο κόσμος όλος. Τον έβγαλε στο φως. Πάνω από τον κόσμο υπήρχε το κενό του Ουρανού, το Χάος. Κάτω, ήταν η Γη. Ο Έρωτας έκανε να σμιξουν Γη και Ουρανός. Από το σμιξιμό τους γεννήθηκαν ο Ωκεανός και το θηλυκό αντίστοιχό του, η Τηθή.

Υπήρχαν ακόμα κι άλλες πολλές εκδοχές, παραπλήσιες με τις κυρίαρχες. Υπήρχε και εκείνη που διδασκε ότι πρωταρχικά στοιχεία ήταν η Νύχτα και ο Τάρταρος (ενικός των Ταρτάρων, σκοτεινή άβυσσος, βαθύτερα κι από τον Άδη, κάτω από την Γη, στην ουσία, προσωποποίηση του Χάους). Από την ένωσή τους προέκυψαν όλα.

Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, πρωταρχικά στοιχεία ήταν ο Κρόνος (με την έννοια του χρόνου που δεν έχει τέλος ή αρχή), ο Ζας (Ζεус, ο Δίας) και η Χθονία (Χθόνα, η Γη). Ο Ζας παντρεύτηκε την Χθονία και της πρόσφερε γαμήλιο δώρο έναν πέπλο πάνω στον οποίο είχε κεντήσει τη στεριά και την θάλασσα.

Για τον Σπαρτιάτη ποιητή Αλκμάνα (7^{ος} π.Χ. αιώνας), πρωταρχικό στοιχείο ήταν η Ύλη (στην ουσία, η μορφοποίηση του Χάους). Από αυτήν, γεννήθηκε η Θέτιδα (προσωποποίηση της θάλασσας, θηλυκό αντίστοιχο του Ωκεανού). Η Θέτιδα γέννησε τον Πόρο («αυτόν που ξέρει τον τρόπο») και τον Τέκμορα («εκείνον που γνωρίζει τον σκοπό»). Στη συνέχεια, γεννήθηκαν η Ημέρα, η Σελήνη και το Σκότος (το σκοτάδι, όταν λείπει η σελήνη).

Για τον Θαλή τον Μιλήσιο (639 – 549 π.Χ.), έναν από τους Επτά σοφούς της αρχαιότητας, αρχή του παντός είναι το νερό. Για τον επίσης από την Μίλητο μαθητή του, Αναξίμανδρο

(610 - 574 π.Χ.), αρχή των όντων είναι το «άπειρον», ύλη χωρίς χρονική αρχή και τέλος και απέραντη σε έκταση. Από αυτήν προέρχονται τα πάντα και σε αυτήν καταλήγουν. Οι αντιθέσεις του απείρου (ζεστό - κρύο, ξερό - υγρό) δημιουργούν ένα πύρινο σφαιρικό περικάλυμμα του κόσμου, τον αέρα, τη γη και το νερό. Από το πύρινο περικάλυμμα γεννήθηκαν ο ήλιος, το φεγγάρι και τα αστέρια. Η Γη χωρίστηκε σε στεριά και θάλασσα κι έχει κυλινδρικό σχήμα. Η ζωή δεν είναι παρά μια εξέλιξη από τους ατελέστερους οργανισμούς προς τους τελειότερους.

Ο Αναξιμένης (585 – 525 π.Χ.), Μιλήσιος κι αυτός, πίστευε ότι αρχή των όντων είναι η άπειρη και αεικίνητη ύλη, ο αέρας (που γίνεται πυρ όταν αραιωθεί και σύννεφο όταν πυκνωθεί), το νερό και η γη. Ο Φερεκύδης (6^{ος} π.Χ. αιώνας), δάσκαλος του Πυθαγόρα, πρέσβευε ότι αρχή των πάντων είναι ο αέρας, ο χρόνος και η γη.

Ο Αναξαγόρας (500 – 428 π.Χ.) επίσης από Μίλητο, πίστευε ότι Υπέρτατη Αρχή είναι ο Νους. Προϋπήρχε το Χάος αλλά ο Νους το παρέλαβε και το διαμόρφωσε («το διακόσμησε»). Ο Νους ενυπάρχει στα πάντα και από αυτόν εξαρτιόνται τα πάντα.

Ο ιδρυτής της Ελεατικής φιλοσοφικής σχολής, Ξενοφάνης (6^{ος} π.Χ. αιώνας), θεωρούσε ότι όλα προέρχονται από το χρώμα (γη) και το νερό, ενώ ο πυθαγόρειος Εμπεδοκλής (5^{ος} π.Χ. αιώνας) ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε από την προϋπάρχουσα ύλη, κάτω από την επίδραση των δύο αντίθετων δυνάμεων, της φιλότητας (αγάπης αλλά και ερωτικής πράξης) και του νείκου (της αντιπαλότητας), συνθετικής της πρώτης, αποσυνθετικής της δεύτερης.

(τελευταία επεξεργασία, 25 Αυγούστου 2020)